

TALABALARGA RUS KOMPOZITORLARI ASARLARINI O'RGATISHNING MAZMUN-MOHİYATI, SHAKL VA VOSITALARI

Nigora Karimovna Nurullayeva

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti II bosqich magistranti

***Annotatsiya:** Mazkur maqola oliy ta'lim tizimidagi musiqa yo'nalishi talabalariga rus kompozitorlari ijodini o'rgatishning nazariy asoslari haqida fikr yuritilgan. o'quvchi-yoshlarning musiqa madaniyatini shakllantirishning samarali omili sifatida yosh avlodga, musiqa vositasida estetik tarbiya berish bilan birgalikda, millatlararo ma'naviy rishtalarni mustahkamlash, nafaqat o'zbek milliy musiqasi balki rus musiqa madaniyatini ham chuqur o'rganish hozirgi zamon talabidir.*

***Kalit so'zlar:** musiqa, kompozitor, ta'lim, talaba, ijod, fortepiano, vokal, romans, opera, madaniyat*

CONTENT, FORM AND METHODS OF TEACHING STUDENTS THE WORKS OF RUSSIAN COMPOSERS

Nurullayeva Nigora Karimovna

Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages, 2-year master's student

***Abstract:** This article examines the theoretical foundations of teaching the works of Russian composers to music students in the higher education system. The task of providing the younger generation with aesthetic education through music is urgent, as it is an effective factor in shaping students' musical culture, strengthening spiritual ties between peoples, and promoting an in-depth study of not only Uzbek national music, but also Russian musical culture.*

***Keywords:** music, composer, education, student, creativity, piano, vocals, romance, opera, culture*

O'zbekiston Respublikasi madaniyatining yuksalishida Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ma'naviy salohiyati va umuminsoniy qadriyatlarga hamda hozirgi zamon musiqa san'ati madaniyati, ilmi, rivojlanish texnikasi va texnologiyasining so'nggi yutuqlariga asoslangan mukammal ta'lim tizimini barpo etish dolzarb ahamiyatga ega. O'sib kelayotgan yosh avlodni milliy, ma'naviy hamda umuminsoniy ruhda tarbiyalash, ularda milliy qadriyatlarimiz bilan birgalikda umuminsoniy qadriyatlar singari ongli munosabat tushunchalarini shakllantirish hozirgi zamon

talabidir. Hozirgi kunda ta'limning barcha bo'g'inlarida fanlarning o'qitilishi, mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanib tashkil etish bo'yicha ko'plab o'quv – uslubiy qo'llanmalar, tavsiyanomalar, ko'rsatmalar va pedagogik texnologiyalarni qo'llashning mazmun va mohiyati yoritilgan. Ayniqsa ta'lim tizimida keng kirib kelgan va qo'llanilayotgan uzluksiz ta'lim tizimida rus klassik kompozitorlari asarlarini o'rgatish usullarni takomillashtirish va o'z faoliyatida, dars samaradorligini ta'minlashga tadbiriq eta oladigan darajada tayyorlash bugunki kunning muhim vazifalaridan. Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek “Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugunki zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizni birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”¹.

Ta'lim, kasb-hunar va pedagogik kadrlar tayyorlash, o'qitish va tarbiyalashning zamonaviy uslublari, maktabda kasbga yo'naltirish ishlari, o'quvchilarning qobiliyatini aniqlash, ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha o'quv rejalari va dasturlarini takomillashtirish, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish o'zaro bog'liqlikdir. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish, maktablar bilan aloqa, kadrlar tayyorlashning istiqbolli rejalari va boshqa birdek muhim vazifalardan biridir. Yuqorida qayd etilgan fundamental hujjatlardan kelib chiqqan holda, o'quvchi-yoshlarning musiqa madaniyatini shakllantirishning samarali omili sifatida yosh avlodga, musiqa vositasida estetik tarbiya berish bilan birgalikda, millatlararo ma'naviy rishtalarni mustahkamlash, nafaqat o'zbek milliy musiqasi balki rus musiqa madaniyatini ham chuqur o'rganish hozirgi zamon talabidir.

Rus kompozitorlarining asarlarini Oliy ta'limda ta'lim olayotgan talabalarga o'rgatish, “Jahon musiqa tarixi” fani orqali amalga oshirilmoqda. Bunda “Jahon musiqa tarixi” fani o'qitilyapti. “Jahon musiqa tarixi” fan dasturini o'rganib chiqqanimizda shuni ko'rdikki, bunda Jahon musiqa tarixi fanining bir qismi, Rus musiqa madaniyati, kompozitorlar ijodining mazmun va mohiyati bilan tanishishdan iborat. Ya'ni ikkinchi kurs talabalariga o'rgatiladi.

O'qituvchi talabalarga rus kompozitorlarining asarlari hamda, ular yaratgan janrlari muhim ekanligini o'rgatgan holda, o'zbek milliy musiqasiga qo'shgan hissalarini, ular orqali O'zbekistonga ham, butun dunyoga mashhur bo'lgan janrlarni olib kirilgani, o'zbek kompozitorlari bilan hamkorlikda bir nechta janrlar ustida hamkorlikda ish olib borilgani, hozirgi kunga qadar dunyo yuzini ko'rgan asarlarni yaratilgani haqida talabalarga ko'plab ma'lumotlar berilishi maqsadga muvofiqdir .

¹ Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. Toshkent-“O'zbekiston”-2017. 22-bet

Milliy musiqa merosini yozib olish va qayta ishlashga doir ishlar 1919-yil dekabrda Turkiston respublikasi Maorif Xalq Komissarligi San'at boiimi qoshida Badiiy-etnografik komissiya tashkil etildi. Komissiyaning dastlabki vazifalaridan biri boiib hisoblangan musiqa folklorini yozib olish ishning boshqa barcha turlarini ham o'ziga qaratdi, natijada komissiya bir butun, Musiqali-etnografik komissiya deb atala boshlandi. G'.Zafariy, N.Mironov, V.Uspenskiy komissiya a'zolari edi. O'zbekistonda musiqa folklorshunosligiga asos soluvchilar orasida V.A.Uspenskiy alohida ajralib turdi. Uspenskiy ko'p asrlik badiiy madaniyat an'alarining vakillari — xalq musiqachilari orasida juda tez do'stlar topar edi, shuning o'zi ko'pincha uning ishlarining muvaffaqiyatini belgilab berardi. Shashmaqomning yozib olinishi muhim ish bo'ldi. Ana shu maqsadda Musiqali-etnografiya komissiyasi Uspenskiy Buxoroga komandirovka qilgan edi. Uspenskiy Buxoroda bir yildan ko'proq (1923-24) turib, taniqli ijrochilari - hofiz Ota Jalol Nosirov va tanburchi Ota G'iyos Abdug'anilar bilan hamkorlikda ish olib bordi. 20-yillarning ikkinchi yarmida O'zbekiston va Turkmaniston bo'ylab bir qator Musiqali-etnografiya ekspeditsiyalari tashkil etildi. Ekspeditsiya materiallari V.Uspenskiy va V.Belyayevning 1928-yilda Moskvada nashr qilingan "Туркменская музыка" asarining birinchi tomida berildi. Uspenskiy notaga olgan "Shashmaqom" sikli "Шест музыкальных поем (маком)" nomi bilan 1924-yilda Buxoroda nashr qilindi. Markaziy Osiyo respublikalarida bu sohada dastlabki qadamlar VA.Uspenskiy va N.N.Mironov tomonidan qo'yildi. Ular qayta ishlagan xalq kuylari 1922-yil fevralda Toshkentda ijro etildi. Mironovning suitasi simfonik orkestr uchun moslashtirilgan sakkizta xalq qo'shig'ini (to'rtta o'zbekcha va to'rtta qozoqcha) o'z ichiga oigan edi. Uspenskiyning 20-yillar boshlarida alohida pyesalar tarzida maydonga kelib, keyinchalik «Четыри мелодии народов Средней Азии» (в обработке для симфонического оркестра) degan umumiy nom bilan Moskvada nashr etilgan (1934) partiturasini o'zgacha belgilarga ega. Partitura simfonik orkestr uchun qayta ishlangan o'zbekcha, afg'oncha va ikkita qozoqcha qo'shiqdan tashkil topgan. Uspenskiy bilan bir qatorda o'zbek xalq kuylarini garmoniyalashda boshqa musiqachilar ham o'z kuchlarini sinab ko'rdilar. 20-yillarning oxiriga kelib O'zbekistonda N.N.Mironov rahbarligidagi Samarqand o'zbek musiqa va xoreografiya instituti (Inmuzxoruz) folklorshunoslik ishlarining tashkiliy markaziga aylandi. Institut o'zining Samarqandda ishlagan yillari %obaynida (1928-32) nusxa ko'chiruvchi valiklarda besh yuzdan ortiq xalq ijodi asarlarini yozib oldi hamda bir qancha kitoblarni nashrga tayyorladi. Bular orasida Mironovning "Музыка узбеков" (1929), "Обзор музыкальных культур узбеков и других народов Востока" (nota yozuvi M. Ashrafiy, Sh.Ramazonov va T.Sodiqovlamiki (1931), "Песни Ферганы, Бухари и

ХИВИ” (1931) kitoblari bor edi. Har bir nashr etilgan kitob muallifiing kirish maqolalari bilan ochilgan bo‘lib, ular shogirdlari notaga oigan xalq kuylari to‘plamidan iborat edi. Institut milliy san‘atni o‘rganish bilan birga musiqa ta‘limi bilan ham shug‘ullandi. Shashmaqomni hamda xalq cholg‘u asboblari chalishni o‘rgatar edilar. Buxorodan (Ota Jalol Nosirov, Domla Halim Ibodov), Xorazmdan (M.Xarratov) va Farg‘onadan (A.Ismoilov, A.Umurzoqov) taniqli hofiz va sozandalar Samarqand institutida jamlanganligi tufayli o‘quvchilar respublikaning turli viloyatlari musiqasining mahalliy xususiyatlari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Shu bilan birga o‘quvchilar uchun elementar musiqa nazariyasi va solfedjio ham o‘tilar edi, ulaming o‘zlari ham asarlar yaratishni, ayrimlari esa orkestr dirijorlik qilishni o‘rganar edi. Buyerdakeyinchalik mashhur bo‘lib ketgan T.Sodiqov, M.Ashrafiy, M.Burhonov, D.Zokirov, M.Leviyev, Sh.Ramazonov, O.Halimovlar o‘zlarining musiqiy bilimlarini chuqurlashtirdilar. 1918-yili Toshkentda tashkil etilgan rus opera teatri Turkistondagi birinchi musiqali teatr edi. Teatr tashkil bo‘lgan qadar havaskorlar musiqali teatr jamiyati kuchi bilan klassik operalardan parchalar ko‘rsatar edi. Bu postanovkalaming eng iste’dodli va talantli ishtirokchilari opera teatrining birinchi a‘zolariga solist sifatida kirgan edilar. Teatr o‘z faoliyatini boshlashidanoq o‘zining xor va simfonik orkestriga ega edi (birinchi dirijori F.Sedlyachuk). Teatr tez orada Rossiyaning yetakchi teatr-lari artistlari bilan mustahkamlandi. Spektakllarda o‘rta Osiyoda gastrolda yurgan rus opera sahnalarining ustalari L.V.Sobinov, A.V.Nejdanova, G.S.Pirogov, P.I.Sesevich va boshqalar ishtirok etdilar. 20-yillar teatr postanovkalari orasida Dargomijskiyning “Suv parisi”, Chaykovskiyning “Yevgeniy Onegin” va “Mazepa”, Verdining “Traviata” hamda “Rigoletto” va boshqa klassik operalari bor edi. Teatr sahnasida G.I.Gizler (Arskiy)ning “Stenka Razin” operasi muvaffaqiyat bilan o‘ynaldi. Rus opera teatri faoliyati bilan teng ravishda o‘zbek musiqali teatrini tashkil etish bo‘yicha ishlar olib borildi. Bu sohada dastlabki qadam 1918-yilda Farg‘onada “Musulmon yoshlarning musiqali-dramatik truppasi”ni tuzgan Hamza tomonidan qo‘yilgan edi. Truppa spektakllarida musiqa yetakchi o‘rinni egallardi: pyesa davomida artistlar qo‘shiq va musiqali dialoglar ijro etishar edi, xor (bir ovozli) va xalq cholg‘u asboblari ansambli ishtirok etardi. Bu spektakllarning musiqasi gruppaga ishtirokchilari tanlagan xalq kuylari va Hamzaning qo‘shiqlaridan iborat edi. Asarlarni tanlash va o‘rgatishda (notasiz) musiqa merosimizning taniqli bilimdonlari, hofizlar Mulla To‘ychi Toshmuhamedov va Shorahim Shoumarov ishtirok etdilar. Bosh qahramon Halima rolini (20-yillarning oxirida) keyinchalik nom qozongan o‘zbek opera solistkasi Halima Nosirova o‘ynadi. Bu spektakl tomoshabinlar ommasida katta muvaffaqiyat qozondi.

Respublika musiqali teatr san'ati tarixida o'zbek adabiyotining asoschisi A.Navoiy dostonlarining insseniroykalar ham muhim rol o'ynadi. Bu sohada "Farhod va Shirin" spektakli "dastlabki qaldirg'och" bo'ldi. Bu spektakl Navoiyning shu nomli dostoni asosida yaratilib, havaskorlar truppasi tomonidan 1922-yilda awal Toshkentda, so'ngra esa boshqa shaharlarda sahna yuzini ko'rdi. Spektakl musiqasi maqomlardan parchalar va boshqa og'zaki an'anadagi professional musiqqa janrlari namunalaridan tashkil topgan bo'lib, xalq cholg'u asboblari ansambli jo'rligida artistlar tomonidan ijro etilardi. Navoiyning "Layli va Majnun" dostonining insseniroykasi Toshkentda gastrolida bo'lgan ozarbayjon gruppasining sezilarli ta'siri ostida amalga oshirgan. O'zbek artistlari tomonidan qo'yilgan "Layli va Majnun"ning ilk postanovkalar (1922-1923)da ozarbayjoncha musiqqa saqlanib qolgan. 30-yillaming boshiga kelibgina "Layli va Majnun" musiqali dramasi o'zbek milliy repertuari#ing asari sifatida vujudga kelgan. 30-yillar musiqqa ijrochiligida muhim tendensiyalar ta'kidlanadi. Bu davrga kelib o'zbek musiqali teatrining shakllanishi yangi bosqichga kirdi, yangi janrlar opera va balet vujudga keldi. O'zbek folklori kuylari zaminida simfonik asarlar paydo bo'lib ulaming eng yaxshilari respublikaning musiqiy hayotidan o'rin oldi. O'zbek romansi va kamer cholg'u pyesalami yaratishdagi birinchi tajribalar ana shu davrga to'g'ri keladi.

1918-yil Toshkentda tashkil etilgan Rus opera teatri Turkistondagi birinchi musiqali teatr edi. Teatr tashkil bo'lganga qadar havaskorlar musiqali teatr jamiyati kuchi bilan klassik operalaridan parchalar ko'rsatishar edi. 1929-yilda tashkil topgan O'zbek davlat musiqali teatri dastlab musiqali drama teatri sifatida ish boshladi. U 30-yillarda ko'pgina klassik operalaming "Ochilgan qo'riq", "Potyomki" operalami postonovka qilgan rus opera teatri bilan parallel ish olib borar edi. 30-yillaming musiqali drama asarlari orasida "Farhod va Shirin", "Guisara", spektakllari ancha e'tibor qozondi. 30-yillami yana bir bosqich darajasidagi spektakil "Guisara" musiqali dramasi bo'ldi. Dramaturg M.Muhammedov va K. Yashinning bu pyesasi daslabki variantiga (1935) T.Jalilov musiqqa bastalagan edi. 30-yillaming ikkinchi yarmida O'zbek musiqali teatr sahnasida Ye. Brusilovskiyning qozoqcha "Er Targin" va M. Magamayevning ozarbayjoncha "Nargiz" operalarining premyeralari bo'ldi. Bulaming hammasi birinchi operalari S.Vaselenkovning va M.Ashrafiyning "Bo'ron" hamda Gliyer va Sodiqovlaming "Layli va Majnun" operalarini yaratish uchun poydevor tayyorlandi. Alisher Navoiy tavalludining 500 yilligiga bag'ishlab 1940-yilda "Layli va Majnun"ning kompozitorlar T. Sodiqov va R.M.Gliyer, dramaturg Sh.Xurshid hamkorligida, opera variantini yaratdilar. Bu opera o'zbek musiqali teatr san'atining eng katta yutuqlaridan biri bo'lib qoldi. Mualliflar Navoiy dostonidagi ajoyib falsafiy

fikr va muhim insoniy g'oyalarni opera librettosining asosiy negizi qilib olganlar. Aytish lozimki, dramaturg Sh.Xurshid 20-yillarda "Farhod va Shirin" va "Layli va Majnun" pyesalarini og'ir sharoitlarda, ya'ni totalitar davrda, "Proletkultchi"lar tomonidan madaniy merosga nisbatan salbiy qarashlar jiddiy tus oigan bir pajada matonat bilan ijod etishga jur'at qildi. Xurshid Navoiyning g'oyalarini saqlab, teatr qonuniyatlari asosida, original sahna asarini yaratdi. Shu sababdan musiqali drama va opera variantlari ham uzoq yillar davomida sahnadan tushmasdan kelmoqda. Buning yana bir boisi asarga kiritilgan maqom durdonalari: "Iroq", "Segoh", "Shahnoz-gulyor", "Ushshoq", "Chor zarb", "Chorgoh", "Bayot", "Chapandozi gulyor", "Qalandar II" kabi o'zbek, tojik, arab xalq qo'shiq-yallalari va kompozitoming o'zi yaratgan milliy ruhdagi musiqalar tomoshabinlar qalbidan keng joy olganligidir. Urush yillari o'zbekistonda yaratilgan A. Kozlovskiyning "Ulug'bek" va O.Chishkoning "Mahmud Torobiy" operalarida tarixiy qahramonlik mavzusiga intilishini aks ettirdi. Ikkala opera ham o'zbek xalqining qahramonona o'tmishiga bag'ishlangan bo'lib, dag-talabiga javob berardi. Mazkur asarlar badiiy daraja jihatidan bir-biridan farqlanib, ulaming sahnadagi taqdiri ham har xil bo'ldi. "Ulug'bek" operasi o'zbekiston musiqa madaniyatida ancha qiziqarli, lekin ziddiyatli bo'lishiga qaramay, respublikada opera janri rivojida ma'lum o'rin egalladi. O.Chishkoning "Mahmud Torobiy" operasi esa (M.Oybek librettosi) o'zbek musiqali teatri tarixida nisbatan sezilarsiz iz qoldirdi. Bu operaning mazmuni ham haqiqiy tarixiy voqealar - XIII asrda O'rtasiyo davlatlarini zabt etilgan mo'g'il bosqinchilariga qarshi xalq qo'zg'olonlariga asoslangan. Asar markazida qo'zg'olonchilar boshlig'i, Buxoro yaqinidagi Torob qishlog'idan chiqqan hunarmand Mahmud obrazi turadi. Lekin Mahmud Torobiy partiyasi musiqa folkloridan olingan sitatalar (o'zbek xalq lirik va raqs kuylari)gagina asoslanganligi sababli operaning bosh qahramoni obraziga xos qahramonlik xususiyatlarini ochib berdi. Ko'rilayotgan davrda opera teatrining milliy repertuari ancha boyidi. Bu birdaniga bo'lmagan, albatta. Davr boshida repertuarda qayta tahrir qilingan eski asarlar (S.Vasilenko va M.Ashrafiyning "Buyuk kanal", V.Uspenskiy va G.Mushelning "Farhod va Shirin", T.Jalilov va B.Brovsinning "Tohir va Zuhra") ustunlik qilgan. Biroq 1958-yildan boshlab teatr o'z repertuariga yangi o'zbek opera postanovkasini kiritdi. Shu davming muhim voqealari qatorida A.Kozlovskiyning "Ulug'bek" operasining qayta ishlangan nusxasini (libretto avtorlari G.Gerus va A.Kozlovskiy) ko'rsatish lozim. "Ulug'bek" operasining avtor tomonidan qayta ishlangan nusxasi o'zbekiston jamoatchiligi tomonidan yaxshi qabul qilindi. Moskvada, o'zbek san'ati dekadasi (1958)da ham u ijobiy baholandi.

Rus kampozitorlaridan yana biri Dmitriy Borisovich Kabalevskiyning O'zbekistonda musiqa darslarida u yaratgan konsepsiyadan foydalanish ham darslarga mazmunli samara bermoqda.

D.B.Kabalevskiy ishlab chiqqan tarbiya tizimida ichki aloqalar birligi mezoni asosiy o'rin tutadi. Uning fikricha darsning tarkibiy mushtarakligi mashg'ulotlar izchilligining asosini tashkil etishi kerak. Birlik mezoni bilan bir qatorda, umumlashtirish qoidasiga ham muhim o'rin ajratilgan. Ta'kidlash lozimki, bolalar bilim egallashida "Xususiylikdan umumiylikka" formulasi "Umumiylikdan xususiylikka" qoidasi bilan almashtirilgan. Albatta hozirgi davrgacha o'z o'rnini yo'qotmagan, puxta ishlab chiqilgan tarbiya tizimidagi ichki aloqalar birligi mezoni yaxshi natijalarga erishishga asos bo'lib kelmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". Toshkent-"Ozbekiston"-2016.
2. A.R.Baxriyev "Rus musiqa tarixi". BuxDU "Durdon" 2008.
3. N.Nurullayeva. "Mustaqil davlatlar hamdo'stligi xalqlari kompozitorlari BuxDU "Durdon"2016.
4. Nurullayev F.G. [FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
5. Nurullayev F.G. [METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION](#). Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.
6. Нуруллаев Ф.Г. Обряды и обычи связанные с рождением и воспитанием ребенка. Музыкальное искусство и образование: традиции и инновации: сборник материалов международное научное конференции. Бухара, 2019. 317–320 стр.
7. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
8. Нуруллаев Ф.Г. Мусика таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Buxoro. B.175-180.
9. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.

10. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.
11. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
12. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
13. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
14. Nurullayev F.G. Узлуксиз таълим тизимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти// О'zbekiston Milliy Universiteti xabarlari, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil 6-son.- Toshkent. B.177-186.
15. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.